

УДК 378-056.45:340(094)(430)

Чухно Л. А.

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ І НОРМАТИВНОЇ БАЗИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НІМЕЧЧИНИ

У статті проаналізовано розподіл повноважень щодо вищої освіти між федерацією та землями Німеччини. Розглянуто особливості управління освітою завдяки існуванню тріади «федерація-землі-ВНЗ». Визначено права та свободи ВНЗ щодо організації навчального процесу, зокрема обдарованих студентів.

Ключові слова: ВНЗ Німеччини, правові основи, розподіл повноважень, організація навчання, обдарований студент.

Прагнення Європи створити єдиний життєвий простір охоплює різні галузі і сфери діяльності людини, серед яких вагоме місце відводиться вищій освіті. При цьому ж, звичайно, як кожна нація відрізняється від інших своєю неповторністю, так і освітні системи відмінні між собою. Уніфікувати їх на сьогодні поставив собі за мету Болонський процес та домовленість європейських країн – членів Болонської угоди, яка передбачає, насамперед, детальний розгляд кожної системи вищої освіти, особливостей відбору студентів до ВНЗ, ведення навчального процесу, організації навчання студентів, вибір форм та методів навчання, форм контролю, поточного та підсумкового, тестового, зокрема, перехід на модульну систему, вивчення національних особливостей в сфері освіти, важливість науково-дослідної роботи, роль та місце талановитої молоді в загальній системі вищої освіти, порівняння кваліфікацій.

Неабияке значення має і дослідження нормативно-правової бази організації навчання у вищих навчальних закладах кожної європейської країни. Цікавою з цієї точки зору є юридична документація та нормативні акти Німеччини, які створюють освітні структури, що взаємодоповнюють одна одну і працюють в одному напрямі – висококваліфікований та творчий фахівець майбутнього.

Загальну характеристику системи освіти та системи вищої освіти Німеччини можна знайти в роботах російських та вітчизняних науковців Б.Л. Вульфсона, А.Н. Джурицького, А.А. Сбруєвої, Н.С. Шевченко, О.В. Васюк. Окреме місце цьому питанню приділили у своїх працях і німецькі дослідники, зокрема Х. Тойфель, Е. Рьоснер, Г. Пайсерт і Г. Фрамгайн, Т. Ельвайн, Х. Фюр, Р. Штайнер тощо. Цінними джерелами наукової інформації стала Конституція Німеччини, постанови Федеративного Міністерства Освіти та Досліджень, документи засідань ректорів вищих навчальних закладів ФРН, конференції та наради земельних Міністерств освіти і культури ФРН тощо.

Аналіз літературних джерел вказує на те, що у вітчизняній педагогіці недостатньо висвітлена проблема організації навчання обдарованих студентів у вищих навчальних закладах Німеччини.

У зв'язку з цим метою статті було вивчити становлення правової та нормативної бази організації навчання студентів, зокрема обдарованих, у ВНЗ Німеччини.

Конституція Німеччини [10] гарантує кожному громадянину право вільного розвитку його особистості і відповідно до нахилів та здібностей вільний вибір місця навчання та професії. Для освітянської політики це означає дати можливість кожному здобути кваліфіковану освіту відповідно до його інтересів. До основних напрямків освітянської політики належить виховання молодих людей повноцінними громадянами, які готові взяти на себе відповідальність у демократичній державі.

Відповідно до сьомої статті Основного закону [10; 13] повноваження в галузі вищої освіти на підставі федеративного устрою Федеративної Республіки Німеччини розподілені між федерацією і землями, крім того ще ряд повноважень закріплено за самими вищими навчальними закладами.

Для того, щоб забезпечити освітнє функціонування тріади «федерація-землі-ВНЗ», у ФРН було створено три основних органи управління системою освіти: федеративний орган управління освітою (ФМОД – Федеративне Міністерство Освіти та Досліджень), федеративно-земельні органи управління освітою (ПКМОК – Постійна конференція Міністрів освіти та культури земель Федеративної Республіки Німеччини) та Конференція ректорів вищих навчальних закладів Німеччини (КРВНЗ) [14].

В компетенцію ФМОД, згідно із Основним законом Німеччини входить вирішення питань національного рівня. Завдання Федеративного Міністерства Освіти та Досліджень у галузі вищої освіти випливають з Федеративного Закону про підтримку навчання (Bundesausbildungsförderungsgesetz – Bafög), Закону про сприяння будівництву вищих навчальних закладів (Hochschulbauförderungsgesetz – HBFöG), Обмежувального (Рамкового) Закону вищих навчальних закладів (Hochschulrahmengesetz – HRG) та Закону про підтримку обдарованих (Begabtenförderungsgesetz). Крім того, до завдань ФМОД належать також керівництво освітою, навчанням та підтримкою обдарованих дітей і молоді, питання міжнародних відносин у галузі освіти та досліджень. [9; 14].

Постійна конференція міністрів освіти та культури земель Федеративної Республіки Німеччини – це об'єднання міністрів земель, які відповідальні за освіту та виховання, вищі навчальні заклади та дослідження, а також культуру. Вона була заснована у 1948 р. і ґрунтується на угодах земель [13; 14].

На рівні земель керівництво освітнім процесом здійснюють земельні профільні міністерства, які, зокрема, затверджують підручники для використання у школах тієї чи іншої землі.

У 1976 р. в країні прийнято основний “обмежувальний” федеративний закон про освіту, який був чинним для всіх земель Німеччини. Проте, у кожній із земель діяв власний закон про освіту, складений на основі “обмежувального”.

Представником інтересів вищих навчальних закладів у політичному та публічному житті країни є Конференція ректорів вищих навчальних закладів Німеччини, яку було створено у тому ж 1948 р., що і КМОК. Вона є добровільним об'єднанням державних університетів та інститутів Німеччини. КРВНЗ – це форум обміну думками вищих навчальних закладів, який відіграє також важливу роль під час нарад Федерації та земель стосовно питань освітньої та наукової політики [14].

Переважна частина законодавчих і адміністративних повноважень належить федеративним землям. Сюди входять шкільна і вища освіта, навчання дорослих і підвищення кваліфікації [13; 14].

До основних повноважень вищих навчальних закладів у Німеччині належать: організація і планування наукового і навчального процесу, більшість адміністративних та фінансових питань тощо [9; 13; 14].

За старою німецькою традицією обов'язки у плані освітніх справ поділяли між собою держава і церква. Основну відповідальність брали на себе землі (області), що спостерігається ще й на сьогодні [3]. У зв'язку з зазначеним стає зрозуміло, чому кожна земля Німеччини піклується про стан і розвиток освіти на своїй території, а Федеративний уряд дбає про створенням рамкового законодавства у галузі освіти, у тому числі і вищої [4].

З іншого боку, ще за часів Середньовіччя університети у Німеччині підпорядковувались керівництву земель, найчастіше безпосередньо тому чи іншому князеві, хоч і були автономними. Їх автономія полягала у внутрішньому самоуправлінні, але фінансування здійснювалося князем, якому іноді приносили присягу професори. Зазначена специфіка позначилася і на співвідношенні федеративних і земельних видатків на утримання вищих навчальних закладів.

Нині видатки федеративної влади на вищу освіту складають трохи більше чверті загального бюджету, решта витрат покривається владою земель [5].

За традицією однією із особливостей організації навчального процесу у ВНЗ є академічна свобода. Згідно з цим принципом, студент самостійно може визначати для себе змістову компоненту освіти та її часову градацію. Незважаючи на те, що він сам організовує свою роботу, має право не відвідувати заняття, але в обов'язковому порядку два рази на рік повинен здати встановлені екзамени. Саме за їх підсумками студентів поділяють на розряди, а це є рішучим чинником при розподілі вакансій серед випускників. Таке свого роду «вільне» навчання призводило і призводить до надто довгої тривалості навчання у вищих навчальних закладах, частого переходу з однієї спеціальності на іншу, відрахування близько 25 % студентів. Ці негативні наслідки приносять державі значні збитки [1; 6; 9].

Вченими пропонуються різноманітні шляхи вирішення цієї проблеми завдяки проведенню ряду реформ:

- чіткі строки навчання для всіх спеціальностей;
- посилення професіоналізації університетської освіти (активізація пізнавальної діяльності студентів на основі введення в навчальний процес активних методів навчання; вироблення навичок самостійної роботи; створення міжпредметної інтеграції) [7].

З метою надання навчальному процесу у ВНЗ цілеспрямованості та ефективності Німеччиною видано керівництво по впровадженню нової системи у вищих навчальних закладах під назвою “Десять кроків за Болонью”, в якому виділяються головні етапи реформи в рамках Болонського процесу. Даний збірник ґрунтується передусім на досвіді німецьких університетів та спеціальних ВНЗ. Тут же наведено основні документи та закони, прийняті Конференцією міністрів культури, Конференцією ректорів вищих навчальних закладів та Радою по акредитації. Конкретизація законів проходить на рівні політики земель, вищого навчального закладу або фахових дисциплін [8].

Будівництво, реконструкція та фінансування вищих навчальних закладів належать до спільних сфер планування Федерації та земель. Вища школа має право на самоврядування. В рамках законів вона приймає власну конституцію. ВНЗ очолює штатний ректор або президент, якого вибирають на кілька років. У самоврядуванні діє принцип етапної співучасті всіх груп із розподілом обов'язків. Викладачі, студенти, наукові та інші співробітники створюють групи відповідно до їх кваліфікації, службового становища, відповідальності та причетності. У більшості федеративних земель студентство самостійно керує своїми справами [13].

Питання самоврядування вищих навчальних закладів часто піднімалося у працях Л. Бернштейна [2], який досліджував його витоки і на основі аналізу історичних документів встановив, що вони сягають ще часів існування Болонського університету у XIII ст. Викладачі і студенти цього університету були окремим об'єднанням, за яким магістрат у 1224 р. визнав усі права юридичної особи і дав цілковите самоврядування.

Згідно з даними Г. Пайсєрта та Г. Фрамгайна, на сучасному етапі організація навчання у ВНЗ відбувається, як і раніше, у відповідності із Обмежувальним Законом ВНЗ (Hochschulrahmengesetz) від 1976 р. та пізнішими змінами до нього, крім того, кожна земля має ще й свій земельний закон (Landesgesetz), який узгоджується із «обмежувальним» [11]. Обмежувальний закон визначив також і мету навчання у вищому навчальному закладі, яка полягає в тому, щоб готувати студентів до професійної діяльності і в зв'язку з цим надавати їм відповідні знання та розвивати здібності з відповідної спеціальності [9; 11].

Проте, на думку Р. Мюллера-Бьолінга, вищу систему освіти потрібно реформувати через те, що суспільство розвивається дуже швидко, а ВНЗ отримують центральну роль у будь-якому суспільстві, насамперед від них залежить його ріст та розвиток. Зміна системи вищої освіти повинна виходити від самих вищих навчальних закладів. Він вказує на створення „вільного вищого навчального закладу“ („entfesselte Hochschule“), який матиме такі основні ознаки

як: автономія, науковість, рентабельність (економічність), профільна освіта, національна (місцева) та міжнародна конкуренція (конкуренція в самій країні та за її межами), інтернаціональність [11].

Значний вплив у вищій навчальній закладі призвів до запровадження кількісного обмеження на деякі спеціальності (*Numerus klausus*). Дане обмеження було прийняте Федеративним Конституційним Судом у 1972 р. Основні положення до нього зі змінами та доповненнями були затверджені у рамковому законі ВНЗ та державному договорі земель про розподіл навчальних місць. Для адміністративного проведення обмеження кількості місць у тому ж році запровадили центральний пункт для розподілу навчальних місць (головна установа надання навчальних місць (ЦВС)), який знаходився у Дортмунді, місцеві обмеження проводить безпосередньо вищий навчальний заклад. В перший рік своєї роботи завдання ЦВС обмежувалося лише десятима спеціальностями. Проте за наступний час число бажаючих навчатися у вищому навчальному закладі настільки зросло, що попит переверсив пропозицію і необхідно було розширити це число до сорока (1976 – 1977 рр.) [13].

Під час заходів по розподілу кожному абітурієнту гарантується навчальне місце, але не завжди за місцем його вибору. Цей місцевий розподіл служить так званій стратегії вирівнювання, при цьому вирішується швидше всього не те, чи вступник буде прийнятий, а де саме його зарахують [11; 13].

Існують також загальні та особливі заходи вибору. При зарахуванні до числа студентів роль відіграють середній бал атестата зрілості та черга. На спеціальності, які користуються підвищеним попитом, існують правила відбору, які передбачають, окрім наведених вище критеріїв, вступні тести і відбіркові співбесіди.

Аналізуючи первинну юридичну документацію найбільшого німецького університету – заочного університету м. Гаген, можна зробити висновок про те, що на навчання приймаються також особи, які бажають навчатися в заочному університеті м. Гаген, проте формально не мають права доступу до вищого навчального закладу. Всі їхні результати навчання враховуються пізніше після офіційного зарахування до навчального закладу. Сюди належать ряд категорій, до яких відносять також і «особливо здібних учнів» («...besonders begabte Schülerinnen und Schüler») [12].

Згідно з § 65 абзацу 6 статуту цього ВНЗ учні, які за спільним рішенням школи і вищого навчального закладу виявляють особливі здібності, в поодиноких випадках можуть допускатися до навчання у вищому навчальному закладі без атестата. Вони зараховуються в особливу групу, під назвою «*Jungstudierende*» («молоді студенти»), за різницею у віці.

Особливо здібні учні теж допускаються до навчальних занять та екзаменів. Лише після отримання документа про повну загальну середню освіту відбувається формальний запис в навчальний процес (щонайменше на один семестр, щоб у повному об'ємі мати змогу зарахувати попередньо отримані результати).

Для підготовки до цього заходу особливо обдаровані учні подають заяву на допуск до навчання в якості «академічних студентів», опрацьовують і складають курси, модулі, частини дисциплін з першого та другого семестрів бажаних навчальних програм в обсязі скороченого терміну навчання. Всі подальші справи узгоджуються з деканатом [12].

Правові основи німецької держави закладалися упродовж тривалого історичного періоду. За Конституцією у країні запроваджено адміністративно-федеративний устрій, розподіл повноважень у галузі освіти, відповідно до якого кожна федеративна земля має право вносити корективи в Обмежувальний закон Федерації (1976 р.) щодо навчання у ВНЗ (у тому числі й обдарованих студентів). Кожна земля має право користуватися законом у власній інтерпретації за умови, якщо основна частина такого документа не суперечить Федеративному закону з підтримки обдарованих (1983 р.) і не порушує конституційних прав особистості.

В Основному законі ФРН (1949 р.) певне місце відведено також визначенню прав особистості щодо вільного розвитку обдарувань, здібностей, професійного вибору. Окремими повноваженнями наділяється і ВНЗ, який складає власну конституцію, обирає президента навчального закладу, затверджує нормативну документацію.

Виходячи з цього, цікавою з точки зору подальших досліджень є проблема нормативно-правової бази організації навчання у ВНЗ України.

Список використаних джерел

1. Бабанцев Н.Ф. Германская империя 1871 – 1918 гг.: ист.-правовое исслед. / Н. Бабанцев, В. Прокопьев. – Красноярск : Краснояр. гос. ун-т, 1984. – 176 с.
2. Беренштейн Л.Ю. Суть та етапи впровадження принципів Болонського процесу у вищих навчальних закладах сучасної України / Л.Ю. Беренштейн // Реформування системи аграрної вищої освіти в Україні: досвід і перспективи: всеукр. наук.-практ. конф., 21 квітня 2005. : тези доп. – К., 2005. – Ч. I. – С. 28-34.
3. Василюк А. Сучасні освітні системи: навч. посіб. / Василюк А., Пахоцінський Р., Яковець Н. – Ніжин : НДПУ, 2002. – 139 с.
4. Галанза П.Н. Феодалное государство и право Германии / Галанза П.Н. – М. : Моск. ун-т, 1963. – 45 с.
5. Корчагина Л.А. Возникновение и основные черты феодального государства в Германии: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Л.А. Корчагина. – Свердловск, 1990. – 16 с.
6. Прокопьев В.П. История германской государственности XIX-XX вв.: учеб. пособ. / Прокопьев В.П. – Калининград : МВ ССО РСФСР, 1985. – 86 с.
7. Сбруева А.А. Порівняльна педагогіка: навч. посіб. / Сбруева А.А. – Суми: СДПУ, 1999. – 300 с.
8. Beiträge zur Hochschulpolitik: Bologna-Reader (Texte und Hilfestellungen zur Umsetzung der Ziele des Bologna-Prozesses an deutschen Hochschulen) / Hochschulrektorenkonferenz (HRK). – Bonn: HRK Servis-Stelle Bologna. – 2004. – № 8. – 306 S.
9. Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland. Strukturen und Entwicklungen im Überblick / Arbeitsgruppe Bildungsbericht am Max-Planck-Institut für Bildungsforschung. Redaktion: Baumgarten J. – Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1994. – 843 S.
10. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (seit 1949) [Електронний ресурс] / Deutsche Gesetze. – Bonn: C.H. Beck, 29. Oktober 2000 – 16. Januar 2010. – S.1. – Режим доступу: <http://www.verfassungen.de/de/index.htm>.
11. Peisert H. Das Hochschulsystem in Deutschland / H. Peisert, G. Framhein. – Bonn: BMBWF, 1997. – 151 S.
12. Studium für besonders begabte Schülerinnen und Schüler [Електронний ресурс] / Fernuniversität in Hagen. – 04.01.2013. – Режим доступу: <http://www.fernuni-hagen.de>.
13. Tatsachen ber Deutschland / Redaktion: Arno Kappler. – Frankfurt/Main: Societts-Verlag, 1997. – 568 S.
14. Teufel Ch. Bildung und Beratung / Teufel Ch. – Berlin: Die junge Akademie, 2004. – 54 S.

The distribution of authorities between the federation and lands of Germany in higher education has been analyzed in the article. The peculiarities of conducting of educational affairs due to the existence of the triad “federation-lands-higher educational establishment” have been considered here. The rights and liberties of higher educational establishment concerning the organization of training process specifically as for the gifted students have been defined.

Key words: higher educational establishment of Germany, legal foundations, distribution of authorities, organization of training, gifted student.